

**Tatjana Paić-Vukić, *The World of Mustafa
Muhibbi, a Kadı from Sarajevo*, The Isis Press,
Istanbul, 2011, 237 p.**

Ertan Ünlü*

Osmanlı Bosnası kültür tarihi ve doğu filolojisi üzerine çalışmaları bulunan Tatjana Paić-Vukić'in¹ *The World of Mustafa Muhibbi, a Kadı from Sarajevo* adlı eseri 2011 yılında *Isis Press* yayınları arasından çıkmıştır. Bu eser, yazarın doktora tezini gözden geçirerek "*Svijet Mustafe Muhibbija, Sarajevskoga Kadije*" adıyla 2007 yılında Zagreb'te Hırvatça yayınladığı kitabın İngilizce çevirisidir. İngilizceye

---

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarib-Coğrafya Fakültesi, Tarib Bölümü, eunlu@ankara.edu.tr

¹ Tatjana Paić-Vukić, Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı ile Türk Dili ve Edebiyatı okudu. Zagreb Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Arab Edebiyatı üzerine yüksek lisans yaptı. Doktorasını yine aynı fakültede 2005 yılında tarih alanında tamamladı. Zagreb'de bulunan Hırvat Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivi'nde araştırmacı olarak görev yapan Vukić, aynı zamanda arşivin Doğu Yazmaları Koleksiyonunun da yöneticiliğini yürütmektedir. Vukić'in çalışmalarından bazıları şunlardır:

-*Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskoga kadije*, Zagreb: Srednja Europa, 2007.

-“Mecmua incelemelerinin sınırları ve olanakları: Bosna mecmualarına bir yaklaşım”, *Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkamarı*, Aynur, Hatice et al. (ur.), Turkuaz, İstanbul 2012, 53-71.

-“Sačuvane privatne zbirke arapskih, turskih i perzijskih rukopisa iz Bosne i Hercegovine: istraživačke mogućnosti”, *Hrvatske Indije 3: zbornik u čast akademika Radoslava Katičića*, Matišić, Zdravka (ur.), Zagreb, Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva, 2010, 66-75.

-“Arapski, turski i perzijski rukopisi nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu”, *Trava od srca: hrvatske Indije II*, Matišić, Zdravka (ur.), Zagreb: Sekcija za orijentalistiku Hrvatskog filološkog društva i Filozofski fakultet u Zagrebu, 2000, 231-237.

-“Extant Private Libraries of Oriental Manuscripts from Bosnia: Research Possibilities”, *Gamer: Journal of the Center for Southeast Studies*. 1 (2012), 143-154.

-“Prekogranični susret: Imbro Tkalac u domu Mehmed-bega Bišćevića”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 60 (2010), 451-460.

-“Pjesme sarajevskog kadije Mustafe Muhibbija o jelu i piću”, *Etnološka tribina*, 34/35, (2004/2005), 53-60.

-“Biljno i čudotvorno liječenje prema rukopisima sarajevskog kadije Mustafe Muhibbija”, *Etnološka tribina*, 33 (2003), 26, 9-21.

-“Razvitalik tiskarstva i inkunabule u islamskome svijetu”, *Historijski zbornik*, LV (2002), 43-51.

-““Ljudi na suncu” Gassana Kanafanija”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 46 (1997), 83-101.

-“Modernistički eksperiment palestinske književnosti (Ono što vam je preostalo Gassana Kanafanija)”, *Književna smotra*, XXIX (1997), 104-105 (2-3), 79-86.

Margaret Casman-Vuko, Tatjana Paić-Vukić ve Miroslav Vuko tarafından aktarılan bu kitap, 1788-1854 yılları arasında yaşamış Saraybosnalı bir kadı olan Mustafa Muhibbi'nin dünyasını konu alan bir monografi çalışmasıdır.

Eser, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Ayrıca eserin sonunda Mustafa Muhibbi tarafından tutulan doğum, ölüm vb. gibi konularla ilgili kronolojik kayıtlar ile Muhibbi ailesine ait koleksiyonda bulunan yazmaların listesini içeren iki ek kısım, sözlük, bibliyografya ve indeks yer almaktadır.

Vukić, eserin *Introduction (Giriş, s. 13-22)* kısmında çalışmanın konusu, çalışmada kaynak olarak kullandığı Muhibbi aile kütüphanesi, materyal olarak yazma eser koleksiyonlarının önemi, metot ve kullandığı ikincil literatür hakkında bilgi vermektedir.

Muhibbi ailesine ait olan ve kitabının temel kaynağını oluşturan bu koleksiyon üzerinde 1997 yılında çalışmaya başlayan Vukić, 2000 yılında koleksiyonun geçici bir katalogunun hazırlanması sırasında, Mustafa Muhibbi'ye ait bazı kişisel not defterleri ve mecmualarda keşfettiği kayıtların kendisini böyle bir çalışma yapmaya cesaretlendirdiğini söylemektedir. Kitabın temel kaynağını oluşturan bu koleksiyonun tamamı 163 yazma eser ve 6 ayrı parçadan oluşmaktadır.

Koleksiyon, Muhibbi ailesinden Emina Mehmedagić tarafından 1960'lı yıllarda Zagreb Millî Kütüphanesi'ne (Zagreb National and University Library) bağışlanmıştır. Vukić, içinde Arapça, Türkçe ve Farsça yazma eserlerin yanı sıra Muhibbi'nin kendi tuttuğu kayıtlarında yer aldığı bu koleksiyonun Olesnicki'nin raporuna göre 200 parçadan oluştuğunu, bunlardan sadece 163 yazmanın söz konusu kütüphanede yer aldığını belirtmektedir. Bundan başka Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde de 3 yazma eser yer almaktadır. Bu yazmalardan biri, Besim Korkut'a ait koleksiyonun bir parçası olmuş, daha sonra Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'ne gelmiştir. Bunların dışında Saraybosna Tarih Arşivi'nde de 2 yazma mevcuttur. Ayrıca Truhelka tarafından incelenmiş olan kanun metinleri, Kafi'nin *Sayf al-quḍāt fî at-ta'zîr* adlı eseri ve Ömer Mušić tarafından çalışılan Bosnalı Sufî şair Abdurrahman Sırrı Sikirić'in *Aljamiado* şiirleri de eksiktir. Bunların dışında pek çok yazma da 1992 Bosna Savaşı sırasında Muhibbi ailesine ait Saraybosna'daki evde çıkan yangında yok olmuştur.

Vukić, çalışmasında metot olarak daha çok küçük figürler üzerine yoğunlaşan bir disiplin olan mikro tarih yaklaşımını kullanmıştır. Mustafa Muhibbi ulema sınıfının üyesi bir kadı olarak büyük güç ve yetkiye sahip olmasına rağmen, 19. yüzyılın ilk yarısında Bosna'da öne çıkan kişiler arasında yer almamaktadır. Muhibbi kendinden kalmış olan eserlerde ve döneme şahitlik eden diğer kaynaklarda din, mistisizm ve şiirin öncüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle Vukić, onun ne tarihin önemli şahsiyetleri arasına konulabileceğini ne de marjinal bir kişilik olarak değerlendirilebileceğini dile getirir. Bundan

dolayı onu bu iki uç nokta arasında, bazen büyük olaylarda yer almış, biraz marjinal ve tarihçiler tarafından şans eseri bahsedilmiş “yazılı kültür katılımcısı” olarak ele almaktadır.

Vukić, sadece koleksiyondaki eserlerin içeriğine bakılarak Mustafa Muhibbi'nin hayatı hakkında kapsamlı bir bilgi elde etmenin güç olduğunu belirtmektedir. Bu eserlerdeki bilgiler, bir birey olarak Muhibbi'nin özel ve kamusal çalışmalarına ek olarak, içinde yaşadığı toplumun ortak kültür değerleri, bazı yerel popüler kültür öğeleri ile Bosnalı Müslümanların sosyal, entelektüel ve dini hayatları için de bir kılavuzdur. Ayrıca Vukić, bu eserlerde ağırlıklı olarak İslami kültüre ait izlerin gözlemlendiğine vurgu yapmaktadır.

Mustafa Muhibbi, Sarajevan Kadı and Dervish (Mustafa Muhibbi, Saraybosnalı Kadı ve Derviş, s. 23-67) başlıklı ilk bölümde Vukić, öncelikle Mustafa Muhibbi'nin kısa bir biyografisine yer vermektedir. Ardından dönemin Bosna-Hersek'ine değinen yazar, daha sonra Muhibbi'nin sosyal pozisyonu, görevleri, sorumluluk ve yetkileri, görev yaptığı yerler, mahkeme kayıtları, mali durumu ve toplumsal ilişkileri hakkında bilgi sunmaktadır. Vukić, Muhibbi'nin yaşadığı ve faaliyet gösterdiği çevreyi anlatırken dönemle ilgili kaynaklar ve literatürden de faydalanmıştır.

Mustafa Muhibbi 1788'de Fojnica'nın güneyinde yer alan Dusina köyünde dünyaya gelmiştir. Kesin olmamakla birlikte bazı kaynaklarda onun atalarının bu bölgeye Konya'dan göç ettikleri belirtilmektedir. Ailesinin Fojnica'dan Saraybosna'ya ne zaman ve neden göç ettiği hakkında ise bir bilgi yoktur. Muhibbi'nin büyük büyük dedesi Hüseyin'in Fojnica yakınlarındaki bir köyde bulunan Fatih Mehmed Camii'nde imam olarak görev yaptığı, ayrıca onun oğlu Yusuf ve torunu İbrahim'in de müderris ya da imam oldukları bilinmektedir. Babası da bir imam olan Muhibbi, ilk eğitimini ondan almıştır. Yerel bir mektepte dini eğitim aldıktan sonra Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. 1825-26 yıllarında İstanbul'da bulunan Muhibbi, eğitiminden sonra Bosna, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde mahkeme kâtibi, naib ve kadı olarak görevlerde bulunmuştur. Saraybosna'nın nüfus bilgilerini içeren 1841 tarihli kayıtlarda, orta boylu ve kır saçlı bir kişi olarak nitelendirilmektedir. İki evlilik yapmış olan Muhibbi'nin 10 çocuğu olduğu bilinmektedir. Çocuklarının çoğu kendisi hayattayken ölmüş olan Muhibbi'nin sadece Yusuf Rüşdü ve Mehmed Şakir adlı iki oğlu yaşamıştır. Mustafa Muhibbi 4 Mayıs 1854'te ölmüştür.

Kitabın ikinci bölümü ise *Book Culture, Reading and Writing (Kitap Kültürü, Okuma ve Yazma, s. 69-90)* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yavaş yavaş Muhibbi yazma koleksiyonunun içeriğine giren Vukić, Mustafa Muhibbi'nin bildiği diller, kullandığı mahlaslar, mühürleri, kitapları nasıl elde ettiği, tuttuğu notları kimlerden duyup aktardığı, kütüphanesinde ne tür kitapların olduğu, mecmualar ve şiirleriyle ilgili bilgiler vermektedir. Mustafa Muhibbi'yi çok dilli biri olarak tanımlayan Vukić, Muhibbi'nin yerel dilin yanı sıra Osmanlıca, Arapça ve Farsça da bildiğini belirtmektedir. Kitaplarında *Mustafa Muhibbi, Mustafa'nın oğlu, Kadı Mustafa Muhibbi, İmam Mustafa'nın oğlu, vb.* mahlaslar

kullanmaktadır. Vukić, Muhibbi'nin notlarına bakılarak onun zamanında kitapların nasıl dolaşımında olduğunu görmenin mümkün olduğunu belirtmektedir. Örneğin bir notunda kitabı 1241 yılında İstanbul'da Sahaflardan aldığını, diğer bir notunda ise Gazi Hüsrev Bey Medresesi müderrisi Muhammed Efendi'den açık artırma yoluyla satın aldığını yazmaktadır.

Muhibbi'nin kütüphanesinde ağırlıklı olarak İslam Hukuku ve dini kitapların bulunduğunu belirten Vukić, bunların dışında çeşitli bilim ve edebiyat dallarına ait eserlerin de mevcut olduğunu vurgulamaktadır.

Muhibbi's Inscriptions, Muhibbi's World (Muhibbi'nin Kayıtları, Muhibbi'nin Dünyası, s. 91-150) başlıklı üçüncü bölümde Vukić, Bosna'da yaşanan isyanlar, savaşlar, yenilgiler, vilayeteki kutlamalar, yöneticilerin bir yere gidişleri, Saraybosna'nın ileri gelenleri, yemek, içme ve ritüeller, zaman söylemenin geleneksel yöntemleri, hastalıklar, korkular, şifalı otlar, tıpla ilgili yaptığı çeviri ve derlemeler, tıp bilgisinin aktarımı, astroloji ve tarih düşürme, büyü, mucizeler, batıl inançlar vb. konularla ilgili Muhibbi'nin notlarından ve şiirlerinden örnekler vermekte ve onları değerlendirmektedir. Vukić'e göre, tüm bunlardan Muhibbi'nin iç dünyasının renkliliğini ve zenginliğini görmek mümkündür.

Muhibbi'nin tuttuğu notlardan bazıları şöyledir:

“11 Şaban 1238 (22 Nisan 1823) Salı günü şehzade Abdülmecid doğdu.”

“Abdurrabim Paşa'ya karşı bir savaş ve Saraybosna'da garip olaylar. Cuma 6 Zi'l-hicce (20 Haziran 1828)”

“Hacı Mustafa Skako'nun oğlu Abdullab 7 Safer 1260 (27 Şubat 1844) Salı gecesi evinde öldürüldü.”

“Eyyam-ı baharda yaran-ı safa mesireye çıktıklarında kimin üzerine ne ittifak olunursa gönderilecek ebyatdır ki tesvid
Şimdi tedbir eylemişler cümle yaran-ı safa
Hazretinle gitmeğe seyre yanınca baklava
İttifakile budur bi'l-cümle yaranın sözü
Bir mubarra tolmasile gelmeye sizden kuzu
...”

The End of an Epoch (Bir Çağın Sonu, s. 151-157) başlığını taşıyan son bölümde Vukić, yargı alanındaki reformlar, kadının yetkisinin kısıtlanması maddi ve manevi kültürdeki değişiklikler hakkında kısa bilgi vermektedir. Ardından Muhibbi'nin -koleksiyonun günümüze kadar ulaşmasında rol oynayan- varislerine değinmiştir.

Sonuç olarak monografik bir çalışma olan bu eser, hem bir hukuk adamının dünyasını yansıtmaması hem de onun bıraktığı yazma koleksiyonunu tanıtmaması ve ayrıca bu tür koleksiyonların tarih araştırmaları için kaynak olarak kullanılabilirliğine dikkat çekmesi açısından önemlidir. Kitapta, Osmanlı dönemi Bosna tarihiyle ilgili bilgilerin de yer alması, eseri Bosna üzerine çalışan araştırmacılar için de anlamlı kılmaktadır.